

**Національна спілка краєзнавців України
Управління культури
Житомирської обласної державної адміністрації
Історичний факультет
Житомирського державного університету ім. І. Франка
Житомирська обласна організація НСКУ
Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека
ім. О. Ольжича**

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
«ВЕЛИКА ВОЛИНЬ»**

**Праці Житомирського науково-краєзнавчого
товариства дослідників Волині,
Житомирської обласної організації НСКУ**

Випуск 57

**Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції
«Національно-визвольна боротьба українського народу»,
присвяченої 250-річчю козацько-селянського національно-визвольного
повстання на Правобережній Україні «Коліїщина» та
100-річчю подій Української революції 1917-1921 рр.**

Житомир, 28-29 вересня 2018 р.

**Бердичів
Видавець: ФОП Мельник М.В.
2018**

УДК 908(477)
ББК 63.3(4Укр-4Жит)

Національно-визвольна боротьба українського народу. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Житомир, 28-29 вересня 2018 р.). Вип. 57 / Упоряд. П.С. Скавронський — Бердичів: ФОП Мельник М.В., 2018. — 550 с.

У науковому збірнику вміщено статті і повідомлення учасників Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 250-річчю козацько-селянського національно-визвольного повстання на Правобережній Україні «Коліївщина» та 100-річчю подій Української революції 1917-1921 рр.

Редакційна рада:

Жуковський О.І. — декан історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук, доцент

Скавронський П.С. — директор Музею історії міста Бердичева, голова правління Житомирської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Ступак Ф.Я. — доктор історичних наук, професор Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Тимошенко В.І. — директор Малинського краєзнавчого музею, кандидат історичних наук

Ярмошик І.І. — завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор історичних наук, професор

Відповідальний за випуск: Скавронський П.С.

Упорядник: Скавронський П.С.

Матеріали публікуються в авторській редакції, автори несуть відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей

ЗМІСТ

Розділ I. КОЗАЦЬКІ ПОВСТАННЯ НА УКРАЇНІ У XVI-XVII ст.	
Ярмошик І.І. Можливості українського державотворення у другій половині XVI — першій половині XVII ст.	8
Скруха С.А. Люблінська та Берестейська унії: причини, наслідки та вплив на суспільно-політичне життя України	14
Смирнов І.Г. Гетьман Сагайдачний як Український військовий логіст	24
Данилюк Т.П. Битва під П'яткою — кульмінація повстання під проводом Криштофа Косинського	40
Павловець В.В. Видатний державний діяч — Б. Хмельницький	46
Борисюк О.О. Козацькі полки — учасники Берестецької битви	51
Пилипів Л.А. Військово-стратегічні прийоми Богдана Хмельницького як запорука успіху козацько-селянських військ в ході Визвольної війни 1648-1657 років	61
Ляшук Н. А. Одяг та військове спорядження учасників Берестецької битви	67
Ткачук Я.Й. Повстанський рух на Волині під час I етапу Національно-визвольної війни 1648-1657 рр.	72
Розділ II. КОЗАЦЬКО-СЕЛЯНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНЕ ПОВСТАННЯ «КОЛІВЩИНА»	
Скавронський П.С. Національно-визвольна боротьба українського народу в творчості Тараса Шевченка	76
Яценко В.С. Методичне забезпечення компетентнісно орієнтованого навчання шляхом розроблення тематичних екскурсій і подорожей в гімназії та ліцеї	84
Кучерява В.А., Панчук М.В., Скавронський П.С., Цветкова А.М. Науково-краєзнавча експедиція Житомирщиною за маршрутом: «Бердичів — Кодня — Липки — Бердичів»	94
Розділ III. ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр. І НАШ КРАЙ	
Дем'янюк О.Й. Події доби Української Центральної Ради на території Волинської губернії	98

Коломієць Л.В. Гривня народилася в Житомирі	110
Данилюк Т.П. Павло Скоропадський і Бердичівська земля	115
Тимошенко В.І. Малинщина в період Української революції 1917-1921 рр.	122
Святненко В.Г. Криваві жнива 1918-го (до 100-річчя антигетьманського повстання в Брусилові)	133
Студінський В.А. Українські революційні визвольні змагання 1917-1921 рр. та їх перебіг у смт Пісківка	143
Завальнюк К.В., Зелінський Р.М. Ісаак Пугач — учасник Української революції 1917-1921 років	148
Зубко О.Є. Бердичівський повітовий комендант Олександр Сергійович Пороховіщikov (1918-1919)	152
Коломієць Л.В. Збройні сили Української держави Павла Скоропадського	163
Рудницька Н.В. Громадські та політичні організації Житомира в 1917 р.	171
Скавронська М.В., Скавронський П.С. Зміст виставки «Українська революція 1917-1921: 100 років боротьби», яка експонується в музеях та установах Житомирщини	182
Чупак Т.П. Значення особистості Тараса Шевченка та його творчості на початковому етапі Української революції 1917-1921 рр. в Чигиринському повіті	202
Рева Л.Г. Діяльність Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського в умовах державного відродження України: 1917-1921 років	207
Кукурудза А.Р. Сприйняття та використання пам'яті про національних героїв Коліївщини серед військового середовища Української революції 1917-1921 рр.	212
Мушта О.А. Антипоміщицькі акції в Кам'янській волості у 1917 році	221
Галицька О.Б. Відзначення Бердичівською міською централізованою бібліотечною системою подій української революції 1917-1921 рр.	225
Канчура В.Ю. Події української революції 1917-1921 рр., документи та очевидці	229
Розділ IV. ВІЙСЬКОВІ ПРОТИСТОЯННЯ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941-1945 рр.) І НАШ КРАЙ	
Дурава Н.Л., Лукуц Ю.М. Уродженець Житомира Микола Величківський як перший голова Української Національної Ради у Києві	234

<i>Бедь М.М., Скавронський П.С.</i> Ідея національно-визвольної боротьби в літературній творчості Устименка П.І.	243
<i>Крішан А.</i> Четвертий вектор визвольної боротьби: утворення та діяльність УПА-Схід у 1943-1944 рр.	263
<i>Провоторов О.М.</i> До питання з історії національно-визвольного руху в Новограді-Волинському (1941-1943 рр.)	273
<i>Цвік Г.В.</i> Національний рух опору на Радомисльщині в 1941 р.	285
<i>Коломісць Л.В.</i> Військовополонені в окупованому нацистами Бердичеві	288
<i>Провоторов О.М.</i> До питання історії національно-визвольного руху в колишніх Городницькому та Ярунському районах Новоградволинщини (1941-1943 рр.)	293
Розділ V. ЗАХИСТ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ В НАШ ЧАС	
<i>Мисько Є.С., Скавронський П.С.</i> Книга пам'яті МВС про захисників державного суверенітету та незалежності України з Житомирщини	303
<i>Голяченко О.С., Онофріюк В.Г.</i> Військовики Хорошівського району, які полягли за волю України на початку ХХІ століття	310
<i>Захарчук Н.М.</i> Історія 26-ї Бердичівської окремої артилерійської бригади	316
<i>Жиденко В.В., Шмиголь С.П.</i> Учасники бойових дій на сході України із с. Рацeve	322
<i>Калінська А.В.</i> Герой сучасності Дульчик Віталій Георгійович	330
<i>Шмиголь С.П.</i> Вадим Бабенко — захисник Донецького аеропорту	336
Розділ VI. АРХЕОЛОГІЯ ЖИТОМИРЩИНИ	
<i>Тарабукін О.О.</i> Розвідки на території і околицях с. Городківка Андрушівського району	340
<i>Дубівка Є.В.</i> Ажурне навершя шпильки ранньої залізної доби із с. Старосілля Житомирської області	346
<i>Тарабукін О.О.</i> Археологічний куточок кабінету історії України і рідного краю в ЗОІП № 14 м. Житомира	359
<i>Груніна С.О., Тарабукін О.О.</i> Старовинні кладовища і кам'яні хрести Житомирщини (за матеріалами розвідок 2012-2014 рр.)	376

Розділ VII. ПОСТАТІ ЖИТОМИРСЬКОГО КРАЮ	
<i>Бедь М.М., Скавронський П.С.</i> Роль М.Ю. Шепелюка у вивченні та популяризації життя і творчості Джозефа Конрада	386
<i>Лукуц Ю.М.</i> Видатні уродженці Житомира в Енциклопедії Сучасної України	399
<i>Скавронський П.С.</i> Бердичівський художник Юрій Козлюк підкорив Санкт-Петербург	416
<i>Савицький І.І.</i> Городківський алматинець — художник І.Я. Стадничук	421
<i>Скавронський П.С.</i> Учень Лонського В.О. — Віктор Матусевич: спортсмен, виробничник і вчений, заступник Генерального конструктора	426
<i>Скавронський П.С.</i> Заслужений працівник культури України Ольга Москаленко	436
<i>Кащук Т.П., Кулачок А.П.</i> Як дитячі захоплення стали справою всього життя краєзнавця П.С. Скавронського	444
Розділ VIII. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КРАЄЗНАВСТВА	
<i>Соболь Т.Г.</i> Енергетичні ресурси Житомирщини: можливості та перспективи	450
<i>Сінчук В.І.</i> Історія одного фотознімка	457
<i>Дубівка Є.В., Святюк Ю.В.</i> Забуті Олендри	467
<i>Сінчук В.І.</i> Сталінські репресії 1938 року в селі Маркуші Бердичівського району	471
<i>Дубівка Є. В.</i> Мотив води в легендах та переказах Городківки	479
<i>Ваховський В.С., Коган Л.Г.</i> Зниклі християнські некрополі Новограда-Волинського	497
<i>Ступак Ф.Я.</i> З минулого соціальної підтримки військовослужбовців та їх родин	507
<i>Ананченко Н.І., Скавронський П.С.</i> Персональні виставки юних бердичівлян під час міського фестивального тижня обдарованої молоді	511
<i>Магась-Демидас Ю.І.</i> Профспілковий рух на Волині в 1905-1907 рр.	517
<i>Зосімович О.Ю.</i> Становлення та розвиток інституту адвокатури на землях Волині в XVI-XVIII ст. (на матеріалах історичних публікацій)	522

<i>Гуцало Л.В.</i> Організація переселення євреїв (на прикладі Волинської округи) у 1920-х рр.	530
<i>Градовський П.М.</i> Весілля на Черняхівщині у далеких п'ятдесятих	536
Невтомна дослідниця життя і творчості Лесі Українки (до 80-річчя Віри Омелянівни Рильської)	541
КРАЄЗНАВЧИ ЮВІЛЕЇ	543
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	544

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

*Учасникам і гостям
науково-краєзнавчої конференції
«Національно-визвольна боротьба українського народу»*

Шановні друзі!

Щиро вітаю організаторів, учасників та гостей всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Національно-визвольна боротьба українського народу», яка присвячується 250-й річниці козацько-селянського національно-визвольного повстання на Правобережній Україні «Коліївщина» та 100-річчю подій Української революції 1917-1921 рр.

Переконаний, що ваша конференція стане важливим кроком у розвитку краєзнавства, популяризації та систематизації історичної спадщини краю, продовжить глибокий аналіз його історії та традицій.

Бажаю всім учасникам конференції натхнення, плідної роботи та вагомих результатів в краєзнавчій роботі по дослідженню історії свого краю.

З повагою

***Голова Національної спілки
краєзнавців України,
член-кореспондент НАН України***

О.П. Реснт

28 вересня 2018 року

6. О временных правилах об обществах и союзах // Полное собрание законов Российской империи. — Собр. 3. — Т. XXVI. — СПб., 1909. — С. 201-207.
7. Парашук В.Г. Витоки профспілкового руху на Поділлі / В.Г. Парашук // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України: науково-практичний збірник. — № 3 (55). — К. : Сталь, 2010. — С. 4-10.
8. Профспілковий рух в Україні: Історія та сучасність [Текст] : зб. матеріалів про відзначення 90-річчя виникнення масового профспілкового руху в Україні / Федерація професійних спілок України. — К. : [б.в.], 1996. — 44 с.
9. Саргсян Г.В. Школа классовой революционной борьбы. Профсоюзы российского пролетариата в революции 1905-1907 гг. / Г.В. Саргсян. — М. : Профиздат, 1985. — 280 с.
10. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (Далі — ЦДІАК України). — Ф. 442. — Оп. 642. — Спр. 497. — 36 арк.
11. ЦДІАК України. — Ф. 1335. — Оп. 1. — Спр. 2118. — 26 арк.
12. ЦДІАК України. — Ф. 1335. — Оп. 1. — Спр. 2119. — 2 арк.
13. ЦДІАК України. — Ф. 1335. — Оп. 1. — Спр. 120. — 42 арк.
14. Цецик Я.П. Економіка Волині наприкінці XIX — на початку XX ст. / Я.П. Цецик // Історичний архів. Наукові студії. — 2016. — № 16. — С. 138-143.
15. Шлосберг Д. Професійний рух 1905-07 рр. на Україні / Д. Шлосберг // Літопис революції. — ДВОУ : Видавництво «Пролетар». — 1930. — № 6 (45). — С. 29-82.

— о —

УДК 908

ЗОСІМОВИЧ О.Ю.

(м. Житомир)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НА ЗЕМЛЯХ ВОЛИНИ В XVI-XVIII ст. (на матеріалах історичних публікацій)

***Анотація.** Процес формування адвокатури на землях Волині розпочався в XVI ст. — часі, коли українські території входили до складу Великого князівства Литовського і продовжився в період їх перебування у складі Речі Посполитої. Основні положення судового представництва і захисту були законодавчо оформлені Литовськими Статутами, польськими конституціями та Магдебурзьким правом. В період становлення були визначені основні вимоги до адвокатів, підстави їх відповідальності перед процесуальними сторонами, правила та принципи діяльності. В статті розглядаються правові засади функціонування інституту адвокатури в період*

XVI-XVIII ст., наводяться приклади з практики волинських адвокатів, викладені в історичних дослідженнях.

Ключові слова: *адвокатура, Велике князівство Литовське, Річ Посполита, прокуратори, Литовські Статути, Конституції, Магдебурзьке право, Волинь.*

Інститут адвокатури на українських землях, і на Волині зокрема, було сформовано за часів їх входження до складу Великого князівства Литовського. Значне місце в його законодавчій регламентації відіграли Литовські Статути. Український юрист і дослідник історії права В. Попелюшко визначає, що з прийняттям Статуту 1566 р. завершилось інституційне становлення адвокатури, тобто набуття нею статусу самостійного інституту державно-правової системи тогочасного суспільства [6, с. 166]. Аналогічної думки дотримується історик Н. Яковенко, визначивши важливий період його оформлення між Першим (1529) і Другим (1566) Статутами [13]. В той же час дослідниця звертає увагу на процес становлення судового представництва і захисту в Короні Польській наприкінці першої чверті XVI ст., традиції якого були поширені на українські території після входження їх до складу Речі Посполитої. Більшість істориків збігаються у висновках, що на Волині, Київщині та Брацлавщині залишались чинними норми Другого (Волинського) Статуту, в той час, як на інших польських територіях діяв Третій Статут (1588 р.). Для прикладу, українська дослідниця Н. Старченко зазначає, що «входження українських земель, а саме Волинського, Київського і Брацлавського воєводств до складу Корони Польської створило феномен ексклюзивного права на цих територіях, оскільки за ними залишилося право судитися за Другим (Волинським) Литовським Статутом. Це означало, що можна відмовитися від виконання приписів коронних законодавчих актів як допоміжних у правових колізіях, які не регулювалися Волинським Статутом» [8, с. 298].

На українські землі поширювалися також законодавчі приписи коронних сеймових конституцій, які унормували діяльність адвокатури.

Характеризуючи вагомий для розвитку інституту адвокатури правові джерела, дослідники звернули увагу на норми Магдебурзького права, яке було чинним в українських містах.

Отже, зупинимося на ключових позиціях розвитку української адвокатури, запропонованих в історичних працях, звертаючи увагу на волинські території.

Більшість дослідників історії адвокатури вважають, що на українських землях цей інститут виник у вигляді судового представництва. Російський історик Є. Васьковський зазначив, що в жодного з слов'янських народів адвокатура не встигла розвинути в чистому вигляді. В той час, як в інших європейських народів правозаступництво та судове представництво

розвинулися та існували незалежно один від одного, у слов'ян в найдавніші часи спостерігається наявність тільки судового представництва. Щодо правозаступництва, то воно довгий час не було відомим слов'янам и виникло не у вигляді самостійної установи, а в зв'язку з судовим представництвом, яке стало професійним заняттям особливого прошарку людей, що були краще за інших обізнаними у законах та почали виконувати роль правозаступників [5, с. 165].

Найпоширенішою назвою захисників в суді до XVII ст. була дефініція «прокуратор». В XVII ст. зростає значення термінів плєніпотент та патрон. В працях польських дослідників другої половини XIX ст. — поч. XX ст. докладно розглянуто виникнення та еволюція термінів, що означали захисників в судовому процесі в період з XV ст. по XVIII ст. Адвокатура в Польщі мала назву палестра (Palestra). В праці польського правника Ісаака Левіна зустрічається декілька визначень цього терміну [3]. Так, автор наводить думку польського історика і мемуариста, ксьондза Анджея Китовича, який зазначає: «Назвою палестри в Польщі визначають стан людей — правників, де одні є патронами, якими послуговуються у справах приватні особи, інші — вписують до книг публічних та виписують декрети, маніфести, реляції позовів та інші транзакції або контракти публічні...Така палестра поділяється на регентів, сусцептантів (susceptantów), феріантів (feryantów), останню категорію яких складають молоді люди для навчання або подальшої в тій професії служби» [2, с. 125]. І. Левін вважав, що загальна назва «Palestra» вперше вжита в конституції 1726 р. [3, с. 13]. Польський історик права, професор Львівського університету Пшемислав Дамбковський датував це визначення Конституцією 1764 р. та «Ординацією для канцелярії гродської Галицької» 1760 р. [1, с. 13].

Термін адвокат в XVI ст. не вживався, він навіть не увійшов до Першого Статуту. За думкою С. Борисенка з причини, що «латинським терміном *advocates* в цей час називався війт по селах, що жили за магдебурзьким правом і вживано його було в розумінні адміністративного урядовця» [4, с. 83].

Зародженню адвокатури на литовсько-руських землях сприяв ряд передумов, що склалися саме за литовсько-руської доби. За думкою професора В. Попелюшка, до них належать: відносна стабільність у регіоні, перехід господарства від натурального до грошового, запровадження грошового обігу, розвиток митної, податкової справи, торгівлі, включаючи торгівлю землею. «Ці та пов'язані з ними нові соціально-економічні процеси потребували всебічного письмового правового регулювання, а ускладнення на цій основі правового життя литовсько-руських земель, — людей, які б володіли відповідними правовими знаннями і у разі виникнення суперечок могли надати сторонам, та й суду, належну юридичну допомогу» [6, с. 161].

Дослідник підкреслює також декілька специфічних особливостей процесу зародження адвокатури в Україні: 1) вирішення судових справ головним чином на підставі місцевого звичаєвого права; 2) шляхом застосування

прецеденту, коли суди господаря і панів-ради пропонували стороні доручити справу комусь тоді, коли вона не могла з тих чи інших причин особисто з'явитись на суд, або коли, при вирішенні справи вимагались знання місцевого звичаєвого права. Такі рішення стали вважатись за звичай, на який при потребі посилалися і ним користалися [6, с. 162]. Третій шлях — судове представництво через рідних, урядників або прокураторів (адвокатів). Згодом, саме він став найбільш популярним. Поширеною ставала практика підшукати собі помічника для спеціальної юридичної допомоги в суді по причині необхідності отримати фахову пораду. Утворюється ціла верства людей, для яких знання права (і писаного, і звичаєвого), його тлумачення та використання стає професією [6, с. 164]. Автор наводить прізвища відомих в той час прокураторів: М. Володовича, Я Селецького, М. Грабя, П. Колачковського, В. Пузини, Б. Семашка, Я. Грабинського, С. Дуброви, П. Островського.

Дослідник історії права Дмитро Сурков, розглянув статус адвокатури у Магдебурзькому праві і дійшов висновку, що на відміну від норм, запроваджених Литовськими Статутами, у Магдебурзькому праві вона виникла у вигляді правозахисту. Прокуратор за Магдебурзьким правом не був судовим представником і не заміняв собою сторону, а був лише тільки її правозахисником [12, с. 30]. Прокуратор мав право представляти особу не лише у суді, а й у адміністративно-муніципальних органах. Його впровадження оформлялось дорученням сторони і засвідчувалося печаткою довірителя із зазначенням обсягу повноважень. Такий же порядок оформлення повноважень прокуратора застосовувався у цивільному процесі [7, с. 126].

Законодавство регламентувало серію вимог до адвокатів: обов'язкова приналежність до шляхетського стану, вимога осілості, обов'язкове принесення присяги.

Спочатку не було ніяких обмежень щодо, осіб виконуючих обов'язки прокураторів. Згодом з'явилися певні обмеження щодо священників. В 1538 р. їх було відсторонено від прокураторської діяльності [3, с. 14]. За I Литовським Статутом прокуратор мусив бути осілим у Литві, де вів справи (Перший Литовський Статут, Розділ 6, артикул 9). Другий Статут регламентував список тих, кому заборонялось займатися прокураторською діяльністю. Це — судді, підсудки, судові писарі, духовні особи, проте вони могли судитися або наймати прокуратора у власних справах (Другий Литовський Статут. Розділ IV. артикул 34). Третій статут підтверджує перелік цих осіб, і уточнює: «в тих повітах, де вони самі є судом» (Третій Литовський Статут, Розділ 4, артикул 58).

В Магдебурзькому праві вимоги до тих, хто бажає займатися адвокатською практикою трохи відрізнялись від вказаних у Литовських статутах. За артикулом 63 «Зерцала саксонів» адвокатською діяльністю заборонялось займатися людям розумово відсталим, неповнолітнім (до 21

року), священникам, еретикам, євреям, людям, які відбували покарання [12, с. 33].

За думкою С. Борисенка, верства людей, професією яких було представлення на суді інтересів чужих людей, не була соціально однорідною. Адвокати виходили з різних соціальних угруповань і задовольняли потребу в юридичній допомозі у першу чергу тих соціальних прошарків, з інтересами яких були найбільше пов'язаними [4, с. 142-146].

В 1726 р. було унормовано, що палестрою трибунальською мусить бути виключно шляхта [3, с.14]. Аналогічне рішення ухвалив Сейм відносно Литви в 1764 р. і щодо Комісії скарбової коронних земель, причому в обох рішеннях є посилання на конституцію 1726 р. [3, с. 14]. Щодо Литви, то рішення відносно Комісії скарбової було прийняте на сеймі 1766 р. Таким способом від палестри було усунуто інші стани, а таке рішення почало поширюватися на інші суди. Однак, впровадити його в життя таке було важко, оскільки воно зазнало опору з боку нешляхетних палестрантів [3, с.15]. Крім того існували суди, в яких адвокати були виключно міщани. В 1768 р. була видана сеймова конституція, за якою міщани гродських та земських судів не мали права виконувати обов'язки патронів [3, с.15]. Ця постанова не відразу була впроваджена в життя, і в судах відбувається поділ на шляхетську та не шляхетську. Є. Кітович вважає, що шляхетська палестра була в більшій пошані, ніж не шляхетська, бо вона була їй не рівною за походженням, хоч була багатшою [2, с.145]. Розпочався спір між шляхетською адвокатурою та «плебейською». 7 жовтня 1783 р. була видана резолюцію про те, що патроном може бути той, хто склав присягу і це доведено записом до спеціального журналу. Якщо, відповідно до конституції 1768 р. присяги не було складено, то така особа не могла бути членом палестри. Оскільки присягу складала виключно шляхта, питання практично було вирішено на її користь.

Вимога осілості за думкою І. Левіна була пов'язана із забезпеченням прав процесуальних сторін в стосунках із адвокатами [3, с. 17-18]. Точну дату появи цієї вимоги встановити не вдалось. Вона була регламентована в Литовських Статутах. В статуті «Про прокураторів» Перший Статут зазначав: «У справах про маєтки, про збитки, про насильства жоден чужинець не може бути прокуратором ні перед нами, господарем, ні в земському суді, але тільки той, хто має нерухомість у Великому князівстві (Перший Литовський Статут, Розділ 6, артикул 9) [9]. Другий Статут конкретизує цю вимогу: у випадку, коли йдеться про життя або відстоювання честі, прокуратором може бути навіть людина, неосіла у державі. (*Другий Литовський Статут. Розділ IV. артикул 34*) [9]. Вимога осілості мала у Волинському воєводстві певні особливості, створені регіональною ідентичністю у обивателів цих земель. За думкою Н. Старченко вона звужувалася до меж трьох воєводств, а «настанова підсудності шляхти судовим установам повітів, де зосереджувалася її нерухомість, проблематичність доведення осілості, потреба «знаності» особи

адвоката шляхетським загалом, що задавалася «приятельським» характером стосунків поміж ними і клієнтом, обмежувала дію адвокатських повноважень ще меншими територіальними одиницями» [8, с. 301].

Обов'язок складання присяги було ще унормовано вперше в конституції Сейму Краківського 1543 р. Її метою було впровадження певних примітивних засад дисципліни у виконанні функцій адвокатів. Як зазначав І. Левін, в літературі XVI ст. дуже негативно відображалась діяльність прокураторів. Дослідник навів одну із цитат того часу: «...збільшується кількість людей нового класу, сумнівної моральної цінності, які при недосконалості статутів та пружності судових звичаїв, змогли вчинити з права ремесло, що приносило менші або більші прибутки в залежності від того, хто як спритно вмів з ним обходитись. Не інтерес сторони, але тільки власна вигода була для них стимулом, не прискорення справедливості, а її затягування — були метою до якої йшли. Не було стану, який би так низько впав в думці суспільства, як стан прокураторів». Дехто навіть радив їх таврувати для відокремлення від інших людей [3, с. 30].

Тому, спочатку присяга замислювалась як певний етичний амулет. Її повинні були давати тільки професійні захисники, які за грошову винагороду представляли справи третіх осіб у суді; на інших, які тільки іноді з'являлись у суді, з причини покровительства, приязні чи службових стосунків до своїх підзахисних з'являлися ніякі етичні обітничі не накладались. Таким чином, факт присяги відрізняв професійних адвокатів від непрофесійних. Вона відразу набула характеру певної професійної легітимації, земський суд повинен був видавати кожному прокураторові урядове свідоцтво про складання присяги, яке потім мало запевнити, що діяльність даного захисника достойна довіри [3, с. 32].

Текст присяги для прокураторів, зазнав остаточного унормування в ХУІІІ ст. В двох конституціях 1726 р. розписана докладна рота присяги для патронів трибунальських в Короні та Литві, причому друга мала певні відмінності від першої. Наводимо текст присяги, який застосовувався на польських землях, і відповідно, на Волині:

«Я....присягаю Господу Богу та сторони, яка буде залучати мене до своєї справи, вірно служити буду, надмірної плати за неї вимагати не буду, взявши оплату од справи не одступлюся, не буду радити на зволікання у встановленні святої справедливості та проти права, на користь сторін, що позиваються, принципалам моїм всіляку шану та повагу надавати буду. Документів, які мені до справи доручені будуть, заради уникнення справедливості, приховувати не буду, в цьому допоможе мені Бог» [3, с. 33].

Наталія Яковенко звертає увагу на публічність та урочистість акту принесення присяги у Волинському воєводстві. Дослідниця зазначає, що «посадову присягу належало складати в умовах максимальної публічності — під час сеймиків чи судових сесій, і бажаючих «прислухати» її ніколи не

бракувало. Наприклад, коли 1630 р. в судовій ізбі Луцького замку складав присягу далеко не чільний урядник, новий луцький гродський писар Ян Козакович-Прошицький, на цю «презенцію» зібралось 46 осіб, названих на імена, і невказане число «інших панов обывателлов воеводства Волинського». Оскільки форм громадського життя не бракувало, й акції на зразок луцької траплялися раз по раз, вони закладали в свідомість присутньої на них шляхти не лише формули Статуту, але й звичку сприймати його як невідокремну частину власного життя [13].

Магдебурзьким правом також була введена присяга прокураторів. Аналізуючи її зміст, В. Святоцька зазначає, що він «демонструє глибоке моральне осмислення і відповідальність кожного, хто присягнув перед Господом і суспільством. Прокуратори давали присягу щиро, вірно, старанно, повністю без зволікань і без умислу множення суперечностей виконувати свою прокураторську функцію. Діяти в інтересах сторони, яку він представляє, давати поради і тримати всю інформацію та матеріали у справі в таємниці» [7, с. 126].

Процес підготовки адвокатів до практичної діяльності на Волині докладно описаний Наталією Яковенко. Навчання відбувалось безпосередньо при судах та канцеляріях. Дослідниця зазначає, що «фаховий вишкіл тутешніх знавців «волинського права» проходив звичайно при тих-таки судово-адміністративних канцеляріях, розпочинаючись учнівськими обов'язками «хлоп'яти», а далі «виристка» при досвідченому адвокаті, що перегукується з традиційними етапами учнівства й підмайстрівства у цеховому ремеслі. Опанувавши цю «науку», хлопці продовжували працю в канцелярії як підписки й паралельно вели адвокатську практику по всіх судових осередках, де діяло «волинське право», а також на апеляційних процесах відповідних сесій Люблінського трибуналу [13]. Наприкінці XVI — на початку XVII ст. спостерігається формування перших своєрідних адвокатських «династій» незаможної шляхти: Бобриковичів, Божкевичів, Бруяк, Городиських, Гуляницьких, Дворецьких, Мисевських та ін., на Київщині — Барановських, Васьковських, Верещак, Виговських, Дідковських, Думинських, Невмирицьких, на Брацлавщині — Миньковських тощо [13].

В процесі адвокатської практики, адвокати збільшували свої статки та підвищували свій соціальний статус. Наталія Яковенко наводить приклад прокуратора Григорія Черніка, який збільшив свої землевласницькі частки в трьох селах Овруччини — від 4-х димів у 1628 р. до 47 димів у 1634 р. і, нарешті, 67 димів (тобто, близько 400 підданих) у 1640 р. [13]. В той же час зріс його соціальний статус: у 1632 р. київська шляхта обирає Григорія Черника — на той час уже носія титулярного уряду овруцького ловчого — своїм послом на елекційний сейм, і то поряд із такими чільними серед місцевого панства постатями, як Філон Воронич, Людвік Олізар-Волчкович і Павло Сапега [13].

Свідченням завантаженості адвокатської практики був той факт, що Григорій Черник упродовж лише однієї з сесій земського суду 1609 р. в Кременці (тобто, протягом двох тижнів) виступив адвокатом 20 (!) осіб у різних за змістом справах, виконавши неймовірний обсяг підготовчих робіт [13].

Дослідниця також наводить приклади професійної майстерності волинських адвокатів, які «буквально пересипають свої репліки посиланнями на параграфи законів, цитатами зі Статуту й коронних конституцій, нюансами доказів власної правоти, віртуозно шукаючи юридичні щілини, котрі допоможуть «збити» (тобто відхилити) позов опонента» [13]. Вони непомилково орієнтувалися у формальних відтінках «волинського права», блискавично реагуючи на будь-яку спробу підмінити положення Статуту паралельною, навіть близькою за змістом, формулою права коронного. До речі, тонкий нюх у цьому питанні давав практичну користь, бо змішання приписів одного й другого прав давало підстави відхилити позов чи заперечувати правоздатність якогось доказового документа, складеного не у відповідності «зі звичаєм і правом Волині» [пес more нес jure Volhyniae], як пишно висловився один з адвокатів у Луцьку в 1646 р. [13].

Отже, за волинська адвокатура в XVI-XVIII ст. як складова частина інституції литовської та польської системи судового представництва та правозахисту, дотримувалась всіх засад і принципів останньої. Але, в той же час вона мала свої особливості у законодавчому унормуванні та практичній діяльності, які сприяли її правовій ідентичності і популярності.

Література та джерела

1. Dąbkowski P. Palestra i księgi sądowe ziemskie i grodzkie w dawnej Polsce. Pamiętnik Historzyczno-Prawny. — Т. III. — з. II / Przemysław Dąbkowski. — Lwów : Nakładem redakcji. — 1926. — 115 str.
2. Kitówicz J. Opis obyczajów s zwyczajov za panuwanía Augusta III / Jędrzej Kitówicz. — Petersburg i Mohylew : Nakładem Bolesława Hanrycego Wolffa. — 1855. — Т. 1, W. 2. — 124 s.
3. Lewin I. Palestra w dawniej Polsce / Isak Lewin. — Lwów : Nakładem redakcji. — 1936. — 124 str. Pamiętnik Historzyczno-Prawny. — Т. XIII. — з. I.
4. Борисенко С. Утворення професійної адвокатури в Литовсько-Руській державі // Праці Комісії для виучування історії західно-руського і українського права. Випуск третій. За ред. Голови Комісії академіка Н.П. Василенка. — К. : 3 друкарні Української Академії Наук, 1927. — С. 83-149. (Збірник соціально-економічного відділу УАН; № 12).
5. Васильовський Е. Организация адвокатуры. Тома 1 и 2. — С.-Петербург : типография П.П. Сойкина, 1893. — С. 165).
6. Попелюшко В. Зародження та інституційне становлення адвокатури України // Вісник кримінального судочинства. — 2016. — № 2. — с. 159-168. [Електронний ресурс] — Режим доступу:

7. Святоцька В. Адвокатура України за магдебурзьким правом / Вікторія Святоцька // Право України. — 2006. — № 7. — с. 125-130.
8. Старченко Н. Умоцовані — прокуратори — приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.) / Наталя Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії. — 2002. — № 1. — С. 298-306.
9. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. — Том І. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса : Юридична література, 2002. — 464 с.
10. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. — Том ІІ. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А.Панькова. — Одеса: Юридична література, 2003. — 560 с.
11. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. — Том ІІІ. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. — Кн. 2 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса : Юридична література, 2004. — 568 с.
12. Сурков Д. Історія становлення інституту адвокатури / Дмитро Сурков. — Б.м., Б.д., 37двокатів.
13. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. — Київ :Критика, 2002. — 416 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу: litopys.org.ua/yakovenko/yak.htm/ (Дата зверення — 10.08. 2018)

— о —

УДК 94 (477.42): 314.15 (=411.16) «1920»

ГУЦАЛО Л.В.
(м. Житомир)

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЄВРЕЇВ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОКРУГИ) У 1920-х рр.

***Анотація.** У статті розглядається організація переселення єврейського населення Волині та його участь в аграрній колонізації Півдня України в 1920-і роки.*

***Ключові слова:** євреї, Волинська округа, переселення, хліборобство, колфонд, УкрКОМЗЕТ*

Заохочення єврейського населення до землеробства у середині 1920-х років стало одним із напрямів соціальної політики радянської влади в галузі національних відносин. У цілому цим питанням займалась Центральна Комісія